

THE SCIENTIFIC LEGACY OF ODINA MUHAMMAD KHORAZMI

Nargiz Abdullayevna Khudaikulova

Associate Professor, Department of Social Sciences

Urgench State Medical Institute, Doctor of Philosophy (PhD) in Historical Sciences

nargizahudayqulova@gmail.com

Urgench, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: Human spirit, Islamic thinking, Sufism, mystical experience, traditions, Tariqa, human essence, the concept of morality and spiritual perfection.

Received: 02.12.25

Accepted: 03.12.25

Published: 04.12.25

Abstract: The article examines the complex relationship between spirituality and philosophy in Islamic thought, especially Sufism, which embodies a deep harmony of mystical experience and philosophical research, and the thoughts of scholars who have transmitted this teaching to the world. The essence of our research is one of the brightest representatives of the mystical world of the XVIII-XIX centuries, Muhammad Khorezmi, who at one time put forward mystical, mystical and socio-philosophical ideas in his views. Our scientific work highlights that the scientific legacy of Sheikh Odin Muhammad Khorezmi is Eastern philosophy, in particular the concept of human essence, morality and spiritual perfection.

ODINA MUHAMMAD XORAZMIYNING ILMIY ME'ROSI

Nargiz Abdullayevna Xudoyqulova

Tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Urganch davlat tibbiyot instituti Ijtimoiy fanlar kafedrasida dotsenti

nargizahudayqulova@gmail.com

Urganch, O'zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit so'zlar: Inson ruhi, Islom tafakkuri, so'fiylik, tasavvufiy tajriba, irfon, tariqat, inson mohiyati, axloqiylik va ruhiy kamolot konsepsiyasi, Kubraviya, "Masnaviy ma'naviy", "Miftoh ul-asror", "Risolai Odina eshon", "Tavbat ut-toyibin".

Annatsiya: Maqolada Islom tafakkuridagi ma'naviyat va falsafa o'rtasidagi murakkab munosabatlar, ayniqsa, tasavvufiy tajriba va falsafiy izlanishlarning chuqur uyg'unligini o'zida mujassam etgan so'fiylik va bu ta'limotni dunyo axliga etkazgan

mutasavvufilar haqidagi fikrlar keltirilgan. XVIII-XIX – asrlarning tasavvuf olamining zabardast vakili hisoblangan Odina Muhammad Xorazmiy o‘z davrida tasavvufiy-irfoniy va ijtimoiy-falsafiy g‘oyalarni o‘z qarashlarida ilgari surganligi ham maqolamiz mazmunini tashkil etadi. Ilmiy ishimizda Shayx Odina Muhammad Xorazmiy ilmiy me‘rosi sharq falsafasi, xususan, inson mohiyati, axloqiylik va ruhiy kamolot konsepsiyasi ekanligi yoritib o‘tilgan.

НАУЧНОЕ НАСЛЕДИЕ ОДИНА МУХАММЕДА ХОРЕЗМИИ

Наргиз Абдуллаевна Худайкулова

Доктор философии (PhD) по историческим наукам

Доцент кафедры общественных наук Ургенчского государственного медицинского института

nargizahudayqulova@gmail.com

Ургенч, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: Человеческий дух, Исламская мышления, суфизм, мистический опыт, предания, тарикат, человеческая сущность, концепция нравственности и духовного совершенства.

Аннотация: В статье рассматриваются сложные отношения между духовностью и философией в исламской мысли, особенно суфизм, который воплощает глубокую гармонию мистического опыта и философских исследований, и мысли ученых, которые передали это учение миру. Сутью нашего исследования является Один из ярких представителей мистического мира XVIII-XIX веков Мухаммад Хорезми, который в свое время выдвигал в своих воззрениях мистико – мистические и социально-философские идеи. В нашей научной работе освещается, что научное наследие шейха Одина Мухаммада Хорезми это восточная философия, в частности концепция человеческой сущности, нравственности и духовного совершенства.

Kirish. Dunyoning shiddat bilan keskin ravishda avj olgan og‘ir va muammoli globallashuv jarayoni insoniyat turmush xayotida gox yaxshilikka gox savollarga to‘la bo‘lgan vaziyatni vujudga keltirmoqda. Bu jarayonlar murakkab bir tizim sifatida qabul qilinib, uning yechimini ob‘ektiv tarzda ko‘rib chiqishni taqozo qiladi. Shu jumladan Islom tafakkuridagi ma‘naviyat va falsafa o‘rtasidagi murakkab munosabatlar, ayniqsa, tasavvufiy tajriba va falsafiy izlanishlarning chuqur uyg‘unligini o‘zida mujassam yetgan so‘fiylik haqida muhim munozaralarga ilmiy

yondashuv davr talabi ekanligini aloxida ta'kidlash zarur. Tasavvuf dinamik harakat sifatida o'zining dastlabki islom dini paydo bo'lgan asrlarida islomning qat'iy talqinlariga javoban paydo bo'lib, ichki poklanish va asketik amaliyotlar orqali ilohiylik bilan shaxsiy munosabatlar aloqasini ta'kidlaydi.

Odina Muhammad Xorazmiy o'z davrida tasavvufiy-irfoniy va ijtimoiy-falsafiy g'oyalarni o'z qarashlarida ilgari surgan XVIII-XIX – asrlarning tasavvuf olamining zabardast vakili hisoblanadi. Odina Muhammad Xorazmiyning qarashlarida asosan, Najmiddin Kubro ta'limotining Kubraviya tariqati ta'siri seziladi. Inson ruhining ma'naviy sayri va ruhiy tajribasi shu tariqat asoslariga uyg'un holda sharhlanganligini ko'rishimiz mumkin.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Odina Muhammad Xorazmiyning asarlari Ahmad Yassaviyning “Hikmatlar”iga yaqin bo'lib, xalqona tilda ruhiy tarbiya g'oyalarini targ'ib etadi. Shu bilan birgalikda, Sharh va tazkiralari – keyingi davrlarda yozilgan “Tazkirat ul-avliyo” va boshqa manbalarda Odina Muhammad Xorazmiy tasavvuf ahlining buyuk namoyondasi sifatida tilga olingan.

Odina Muhammad Xorazmiy qarashlarining markazida sharq falsafasining asosi bo'lgan inson mohiyati, axloqiylik, ruhiy kamolot va “komil inson” konsepsiyasi turadi. Alloma yashagan davrda Xorazm vohasi ijtimoiy-madaniy hayotida Kubraviya tariqatining sezilarli ta'sirini ko'rish mumkin.

Islom ilmlariga katta hissa qo'shgan ajdodlarimiz bizga juda katta va salmoqli ilmiy meros qoldirgan bo'lib, O'zR FAning Abu Rayhon Beruniy nomidagi Sharqshunoslik instituti qo'lyozma fondida islom falsafasiga oid ko'plab asarlar saqlanmoqda va bu qo'lyozmalarni aksariyat qismi hali tadqiq qilinmagan. Mustaqillik davrida tadqiqotchilar tomonidan tarixiy va falsafiy manbalarni har tomonlama chuqur o'rganishga yo'naltirilgan ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda. Bu tadqiqotlar ayniqsa keying yillarida davlatimiz rahbarining diqqat e'tiboridadir. Shaxsan Prezident Sh.M.Mirziyoyev tashabbusi bilan tashkil qilingan Islom sivilizatsiya markazi va ajdodlarimizning merosi ilmiy asosda o'rganish hamda keng afkor ommaga, jumladan, xalqaro jamoatchilikka yetkazish ishlarini amalga oshirilishi buni yaqqol misolidir.

Jumladan: “Xalqimizning boy va betakror merosiga oid ko'p kitoblar, turli o'lkalarga sochilib ketgan qo'lyozmalar, noyob ma'lumotlar, san'at asarlari, afsuski, bizga noma'lum edi. Mana shu markaz sabab bo'lib tarixni o'rganishda katta qadamlar qo'ydik, yangi manbalar yuzaga chiqdi. Endi bularning ta'siri, natijasi qanday bo'ladi? Ularni faqat yodgorlik sifatida saqlamasdan, faol ilmiy iste'molga kiritish, aholimiz, yoshlarimizga tushunarli tilda yetkazish, jahon jamoatchiligiga keng targ'ib qilish kerak. Bu dargoh nafaqat o'tmish haqida hikoya qiladigan, balki tarix, bugun va kelajakni bog'laydigan, taraqqiyotimizning asosiy yo'nalishlarini belgilab beradigan aql-tafakkur markazi bo'lishi zarur, – dedi Shavkat Mirziyoyev [8].

Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda ta'kidlash lozimki, bu boradagi tadqiqotlarni amalga oshirishda hukumatimiz tomonidan tadqiqotchi va olimlarga har tomonlama keng imkoniyatlar yaratilimoqda.

Biz tarixiy merosimizni qanchalik o'rgansak, yangidan-yana tomonlarini kashf etsak, ma'naviy-ahloqiy asarlarimizni to'liqroq anglaymiz. Shuning uchun ham birinchi president I.A. Karimov: "Markaziy Osiyo tarixida siyosiy aql bilan ma'naviy zakovatni, diniy dunyoqarash bilan komil bilimdonlikni o'z ichiga mujassam etgan buyuk arboblarning ko'p bo'lgan", degan edilar [1]. Haqiqatan ham, tarixni o'rganish, merosimizni tadqiq qilish natijasida yuzlab olimlarimizning nomlari paydo bo'lmoqda [2].

Ushbu taqiqot Sayyid Odina Muhammad ibn Sayyid Muzaffar ul-A'lo al-Xorazmiy al-Hazoraspiy (1728-1801) hayoti va ilmiy faoliyatini yoritib beradi. Alloma o'z darida islom falsafasida salmoqli o'ringa ega bo'lishiga qaramay, u tomonidan yaratilgan ko'pgina asarlar hozirgi zamon ilm-fanida noma'lumligicha qolmoqda. Mufakkir olim Odina Eshon Jaloliddin Rumiylarning ijodini tadqiq qilib, uning chinakam himoyachisi sifatida maydonga chiqdi. U Rumiyni "Masnaviy ma'naviy" nomli asarining 2-kitobini "Miftoh ul-asror" ("Sirlar qutiti") nomi bilan sharh yozgan. Uning yana "Risolai Odina Eshon" nomli asari ham mavjud [3]. Muridlariga buyirib yozdirilgan "Sharhi kalimoti ba'zi axli suluh" ("Ba'zi suluk ahlining so'zlariga sharh") nomli asari ham bizgacha yetib kelgan, ularning ham tarjimalari mavjud hisoblanadi.

Muhokama. Hijriy o'n ikkinchi (XVIII) asrda Xorazmda yashab, "Sharhi kalamoti ba'zi axli suluk", "Risolai Odina Eshon", "Mir'ot ul-obidin", "Tavbat ut-toyibin" va "Tarjimai duoi Qunut" kabi fors tilida bitgan asarlari bilan o'zidan qimmatli ilmiy meros qoldirgan Shayx Odina Muhammad Xorazmiy "Miftoh ul-asror"da "Masnaviy ma'naviy" asarining uch daftari (jildi)ni irfoniy jihatdan sharhlab bergan. Fors tilida bitilgan "Miftoh ul-asror"ning Mullo Abdusalom Xonaqohiy tomonidan kitobat qilingan yagona qo'lyozma nusxasi 7143-raqami ostida Abu Rayhon Beruniy nomidagi Sharqshunoslik institutining qo'lyozmalar xazinasida saklanadi [4].

Alloma insonni nafsdan ozod qilish, ma'rifat bilan to'ldirish, muhabbat orqali Haqqa yetaklashni ta'kidlagan; mufakkirning qarashlari zamonaviy falsafiy tahlil uchun germevistik va dialektik usullar orqali o'rganilmoqda; Odina Muhammad Xorazmiyga oid tadqiqotlar mavjud bo'lsa-da, ular hali yetarlicha chuqur o'rganilmagan. Uning tasavvufiy qarashlarini Ibn Sino, Yassaviy, Kubro va Jaloliddin Rumiylarning g'oya va qarashlari bilan solishtirishga katta ehtiyoj bor; bugungi kunda Odina Muhammad Xorazmiyning ma'naviy-axloqiy qarashlari yoshlar tarbiyasi, diniy bag'rikenglik va ijtimoiy barqarorlik masalalarida metodologik asos bo'lishi mumkin.

XVIII asrda Xorazmda ko'pgina shoirlar, alloma-mufakkirlar yashab ijod etganlar. Shulardan ko'zga ko'ringan, yirik mufakkirlardan biri Hazrati Odina Eshondir.

Hazrati Odina Eshon, uning to'liq ismi – Sayyid Odina Muhammad ibn Sayyid Muzaffar ul-A'lo al-Xorazmiy al-Xazoraspiy bo'lib, u 1728 yilda Xorazmda tavallud topgan. Odina Eshon hayoti haqida manbalarda ma'lumotlar uchramaydi. Lekin u bilan bir davrda yashab, ijod etgan zamondoshlari bergan ma'lumotlar, shuningdek, uning avlodlari tomonidan nashr etilgan kitobga [5]suyanib, Odina Eshonning hayoti haqida bir muncha ma'lumotga egamiz. O'sha davrning ko'zga ko'ringan shoiri va Odina Eshonning zamondoshi bo'lgan Roqimning ma'lumoticha, Odina Eshon dunyoviy ilmlar bilimdoni bo'lish bilan birga shoir va mohir xattot bo'lgan ekan. Roqim Odina Eshon vafotiga bag'ishlab marsiya yozgan. [3]Alloma arab va fors tillarini mukammal bilgan.

Natijalar. Odina Eshon o'z davrining ko'zga ko'ringan mutasavvifi bo'libgina qolmay, balki taniqli shoiri ham edi. Uning ilmiy merosidan bizgacha 5 ta asari yetib kelgan bo'lib, ular O'zR FA Sharqshunoslik institutining qo'lyozmalar xazinasida saqlanmoqda.

1.“Risoi Odina Eshon” deb nomlangan bo'lib, fors tilida yozilgan. Risoi 1801 yilda Alloquli ibn Mulla dargohquli tomonidan ko'chirilgan. [10] Unda ba'zi oyat va hadislarining majoziy ma'nolari sharhlab berilgan. Muallif mazkur asarida har bir sharfdan so'ng, o'z fikrini mustahkamlash uchun Jaloliddin Rumiyning baytlaridan parchalar keltirilgan.

2.“Miftoh ul-asror” (“Sirlar kaliti”) bo'lib, asar fors tilida yozilgan. Asarning yagona nusxasi O'zR FA Sharqshunoslik institutining qo'lyozmalar xazinasida 7143-raqami ostida saqlanmoqda.

3.“Mir'ot ul-obidiyn” (“Obidlarning ko'zgusi”) deb nomlangan bo'lib, unda yaxshi xulq, har tomonlama odob-axloqqa ega kishilarning sifatleri bayon qilingan.

4.“Tavba ut-tolibiyin” (“Tavba qiluvchilarning tavbasi”) bo'lib, tolibning tariqat yo'lidagi qonun-qoidalarini egallash borasidagi tarbiyasi haqidadir.

5.“Tarjimai duoyi qunut” (Qunut duosining tarjimasi”) deb nomlanadi.

Mazkur asarlarning bir necha nusxalari O'zR FA Sharqshunoslik institutining qo'lyozmalar xazinasida saqlanadi.

Tadqiqot ishimizda yuqorida tilga olingan allomaning falsafiy qarashlari haqida qisqacha to'xtalib o'tmoqchimiz.

O'tmishda yashab o'tgan allomalar, ayniqsa, tasavvuf ahli fikricha, inson ikki asos – jism va ruhdan iboratdir, deyilar. Inson jismida to'rt unsun – suv, olov, havo va tuproq xususiyatlari jamlangan. Inson o'z ruhi bilan farishtalarga, jismi bilan esa tabiatga, ya'ni hayvonlarga borib taqaladi. [6]

Odina Eshonning ta'kidlashicha, har bir g'aybat (behusunlik) paytida ruhlarni tana chegarasidan ozod qiladi va tana pardasini chiqaradi. Keyinchalik, U O'zining cheksiz inoyati orqali tana pardasini ko'taradi, har bir ongsizlik holatida ruhlarni tana chegarasidan ozod qiladi, ularni hukmronlik va hukmdan ozod qiladi. Odina Eshonning ta'kidlashicha, noma'lum cho'llarni

kezib o'tish ruhlarga tanalari bilan uyg'unlikka erishish imkonini beradi. Tinchlik, ruh noma'lum narsalarni kuzatish va tana yo'l-yo'riqlari bilan mashg'ullikdan xalos bo'lganda namoyon bo'ladi. Boshqalar bilan muloqot qilish, nomukammal bilan suhbatlashish paytida qalbning xiralashishiga olib kelishi mumkin. Zohidlarning ruhlari o'z tanalari bilan uyg'unlikka erishib, noma'lum sahroga sayohat qilishadi. Shu nuqtai nazardan Odina Eshon o'z "Masnaviy"nida sharhlashda shunday ta'kidlaydi:

Rafta dar sahroyi bechun jonishon,
 Ruhishon osudai abdonishon.
 (Jonlari benishonlik sahrosiga ketib,
 Ruhleri badanleri bilan osudalik topdi.) [6]

Bizning fikrimizcha, ruh yakka o'zi bo'lganda biror narsa qila olmaydi. U jon bilan birgalikda inson tanasida yashaydi va inson ongi bilan hamohanglikda harakat qiladi. Yusuf Qorabog'iyning fikricha, ruhni moddiy olamning sifat va xususiyatlaridan biri, deb hisoblaydi. Ruh ilohiy olamning zarrasi emas, u o'lmas ham emas. Ruhni o'limga mahkum etgach, uni muqaddaslikdan mahrum qiladi, [7] deydi.

Xulosa. Maqolamizni shunday xulosalar bilan yakunlasak, haqiqiy kamolotga erishish uchun inson avvalo ilmiy tushunchaga ega bo'lishi kerak. Ichki ma'naviy-axloqiy kuchlar shaxsga tabiatni xolisona baholash imkonini beradi. Shaxsning ma'naviy va axloqiy o'lchovlari uning tanasining jismoniy holatiga ta'sir qilishi mumkin. Jamiyat hayotiga salbiy ta'sir ko'rsatayotgan omillarni oldini olis'hda Odina Eshonning ma'naviy ta'limoti falsafiy-ijtimoiy dastur sifatida ahamiyatli.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Karimov I.A. O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida. Toshkent., 1997 y., - B. 140
2. Ma'naviyatimiz yulduzlari. Toshkent., 1999 y.
3. Latifjon Bahouddin O'g'li. Xorazmlik ma'rifat sohibi. Toshkent.: "ZAR QALAM" nashriyoti, 2003. – B. 3-4
4. Shayx Odina Muhammad Xorazmiy "Miftox ul- asror" (N. Komilov tarjimasi). – Toshkent: "Musiqqa" nashriyoti, 2006. – B. 3,5
5. Latifjonxoji Bahouddin o'g'li. Hazrati Odina Eshon qissasi. – T.: "Sharq" nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati, 2001.
6. Komilov N. Tasavvuf va Sharq falsafasi. /Sharq mash'ali, 1998. 1-2-son. – B. 48,72
7. Nuritdinov M. Yusuf Qorabog'iy va O'rta Osiyoda XVI-XVII asrlardagi ijtimoiy-falsafiy fikr. – T.: Fan, 1991. – B. 78.
8. <https://president.uz/uz/lists/view/7843>